

УДК 330.14:330.341.1:330837

ЛЮДСЬКИЙ ТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ У КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

Якубенко О.В.

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана.

В статье раскрывается соотношение человеческого и интеллектуального капитала, их значение в концептуализации стратегии инновационного развития.

Ключевые слова: *человеческий капитал, интеллектуальный капитал, инновационное развитие, институциональные новации.*

The subject of the article is the correlation between human and intellectual capital, their value in conceptualization of innovation development strategy.

Key words: *human capital, intellectual capital, innovation development, institutional novations.*

Постановка проблеми. Теза, що інноваційний розвиток на будь-якому рівні так чи інакше детермінований людським фактором, а в його та поза його межами – інтелектуальним капіталом (зі всією її аксіоматичністю) при входженні у практичну площину формування національної інноваційної стратегії потребує певної концептуалізації. Ця проблема багатоаспектна і фундаментально важлива, тому в останні десятиріччя привернула увагу багатьох фахівців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові пошуки у рамках теорії людського та інтелектуального капіталу не є завершеними. У сучасних публікаціях [2,4,5,6] дискусію викликають як певні положення теорії людського капіталу, так і коректність самого терміна. Обмеженість підходу, який фактично зводить людину у сучасній економіці до трудового ресурсу, пов'язана з тим, що поза межами аналізу лишається те, що «homo economicus» відіграє багато якісно різних ролей, кожна з яких суттєво змінюється в історичній перспективі, а саме: люди є суб'єктами діяльності, суб'єктами економічних відносин, представниками різних соціальних груп, творцями інститутів, а також громадянами, особистостями з культурою і мораллю, котрі діють в особливому національному, історичному та культурному середовищі.

Постановка завдання. Актуалізація необхідності цілісної концепції людського та інтелектуального капіталу з метою покладання її в основу формування національної стратегії інноваційного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Узагальнення наукових підходів – тих, що передували появі теорії людського капіталу, тих, що розвивалися комплементарно, доповнюючи і збагачуючи один одного, а також тих, що виникли одночасно з нею, але формувались паралельно і незалежно, — показує багатовекторність економічних досліджень, пов'язаних з людиною. Сучасне уявлення про зміст людського капіталу віддзеркалює передусім ідеї класичної політичної економії А. Сміта, марксистське вчення з проблем трансформації робочої сили, неокласичну методологію, положення інституціональної теорії.

Якщо в класичній політичній економії людський капітал зводиться до одного з елементів продуктивного капіталу, а людина – до «людини економічної», яка діє за принципами раціональної поведінки, то у марксистській політекономії людський капітал розглядається як «змінний» елемент продуктивного капіталу ("капітал-функція"), але його функціонування, включене у суспільне відтворення, детерміновано соціально-економічними відносинами ("капітал-власність"). Так само пов'язані між собою та заперечують один одного інші методологічні підходи до визначення людського капіталу: класичну політекономію та неокласику поєднує методологічний принцип індивідуалістичної раціональної поведінки, а марксистську політекономію та інституціоналізм, навпаки, соціальна детермінація. Передусім, неокласичні та інституціональні погляди на природу людського капіталу, розходячись за вказаним критерієм, сходяться між собою у його трактуванні як домінуючого фактора суспільного відтворення.

Загальний аналіз наявних теоретико-методологічних підходів [1, 6] дозволяє визначити та відокремити три основні ознаки, які найбільш часто використовуються при визначенні сутності категорії «людський капітал» й дають можливість віднести знання, навички, здібності та інші властивості індивіда до виробничих ресурсів і представити їх як відповідну форму капіталу. По-перше, ознакою капіталу є необхідність здійснення певних фінансових, матеріальних витрат, а також витрат часу, без яких формування ресурсу неможливе; по-друге, створений і функціональний ресурс надає змогу отримати дохід від його використання; по-третє, властивості людей, залучені у сферу виробничих відносин, використовуються для створення товарів і послуг.

Людський капітал формується на основі природжених якостей людини через цілеспрямовані інвестиції в їх розвиток. Здебільшого у сучасних наукових дослідженнях обґрунтовується висновок про

необхідність визначення людського капіталу як сукупності витрат, спрямованих на розвиток відтворення потенціалу людини, підвищення якості й покращення функціонування робочої сили [5].

Ідентифікація категорії "людський капітал" згідно з критерієм отримання доходу також є обґрунтованою й науково доведеною. У сучасних дослідженнях людський капітал визначається як сукупність людських здібностей, які дають змогу їх носію отримати дохід (тобто як джерело зростаючого заробітку та неекономічних задоволень людини). За всіх можливостей розширення обсягу поняття людського капіталу в центрі уваги завжди перебуває його зв'язок з інтелектуальним капіталом.

За логікою визначення зміст інтелектуального капіталу формує зміст поняття інтелекту. Інтелект можна розглядати одночасно і як явище, і як процес. Як явище, інтелект - це здатність самостійного продуктивного мислення людини, основою якої є попередньо нагромаджені знання. Проте природа інтелекту є такою, що формою його існування тільки рух.

Структурно інтелект як процесуальна цілісність може бути розкладений на такі функціональні стадії: (1) селективне нагромадження та засвоєння потоку інформації; (2) перетворення її у запас знання; (3) креативне продукування нового знання та перетворення його на потік інформації.

Інформація у певних контекстах, зокрема, коли мова йде про цільове використання новітніх корисних відомостей, визначається як знання. Проте, коли йдеться про з'ясування сутності інформації і знань, ці категорії не можуть сприйматися як тотожні. Так само не є аналогами поняття «знання» і «креативність»: знання є продуктом екстенсивної «роботи інтелекту», новітні знання - результатом інтенсивної творчої діяльності суб'єкта. У цьому відношенні не тільки термінологічно, а й історично, і логічно «економіка, заснована на інформації» має розглядатися як вихідна, більш поверхова характеристика «економіки, заснованої на знаннях». Остання покладається у підґрунтя визначення феномена «креативної економіки», а у своїй цілісності всі три терміни охоплюються поняттям «інтелектуальна економіка» - у тому її значенні, що факторною домінантою постіндустріального розвитку стає інтелектуальний капітал [6].

Можливість освоєння, нагромадження і використання інформації та знань, джерелом яких є інтелектуальна (творча, креативна) діяльність людини, набуває ключової ролі у суспільному відтворенні. За деякими оцінками, у сучасній економіці людський капітал формує 64 % загального обсягу багатства (решта припадає на фізичний капітал - 16 % і природний - 20 %); у найбільш економічно розвинутих країнах, наприклад, у Японії та Німеччині, частка людського капіталу у створенні національного багатства сягає 80 % [4].

Концептуально в межах сприйнятих традицій теорії факторів виробництва можливості відокремлення та виведення «п'ятого економічного фактора» - інтелектуального капіталу - з «четвертого» (підприємницьких здібностей) слід розглядати у загальному контексті еволюції економічних систем та історичного процесу зміни домінуючої ролі економічних факторів у суспільному відтворенні. Якщо застосування підприємницьких здібностей спричиняє інновації «удосконалення», то саме інтелектуальна діяльність спрямована на інновації принципово нового типу, що, власне, і відособлює інтелектуальний капітал у «п'ятий економічний фактор». Логіка тут корелюється з історією: на висхідній стадії індустріального капіталізму фізичний капітал «оволодіває» природним і особистим факторами, на стадії розвинутого індустріального суспільства людський капітал у підприємницькій формі вже є домінуючим щодо фізичного, а при переході до постіндустріальних моделей «вклад» підприємницької складової людського капіталу все більше починає поступатися власне інтелектуальному капіталу [6].

Інтелектуальний капітал, який на індивідуальному рівні можна розглядати як нагромаджений людиною і сформований на основі інвестицій у людину запас інформації, знань, творчих здібностей, який за умов включення у потік суспільного відтворення зумовлює створення інтелектуального продукту, що сприяє інноваційним перетворенням на макро- і мікрорівні та забезпечує його власникові факторний дохід.

Специфіка інвестицій в інтелектуальний капітал людини полягає у тому, що розвиток творчих (креативних) здібностей індивіда відбувається на основі механізму опосередкованого інвестування. Інвестиції здійснюються у людину як носія інтелектуального капіталу насамперед шляхом капіталовкладень у людський капітал (через канали освіти й інформації, досвіду та ін.). Таким чином, позитивний ефект у вигляді підвищення продуктивності людини творчої праці може бути лише наслідком прирощення інвестицій у людський капітал носія, результатом інвестиційного посередництва в освіту, охорону здоров'я, мобільність, доступ до інформації та ін.

Співвідношення категорій «людський капітал» та «інтелектуальний капітал» змінюється з переходом від мікро- до макrorівня аналізу. Якщо на рівні індивіда людський капітал природно розглядається як загальне щодо інтелектуального капіталу, то стосовно організації ця підпорядкованість набуває зворотній характер: інтелектуальний капітал підприємства структурно утворюється через включення до його складу людського капіталу. На макrorівні (насамперед постіндустріально-орієнтованих країн) нагромаджений суспільний інтелектуальний капітал унаслідок значно ширших можливостей інтенсифікації його розширеного відтворення завжди своїм потенціалом перевищує наявний суспільний людський капітал, зумовлюючи можливості та межі інноваційного розвитку.

В умовах переходу до економіки знань наявність та реалізація інвестиційної стратегії – необхідна умова динамічного розвитку національної економіки.

Головна функція інноваційної стратегії полягає у визначенні довготермінових напрямів наукових розробок, просування новацій, забезпечення їх відповідними ресурсами. При цьому держава гармонізує інтереси господарських суб'єктів, контролює та регулює інноваційну діяльність, ініціюючи та формалізуючи адекватні інституційні новації, тобто ті нововведення, які здійснюються у формальних і неформальних правилах і при їх взаємодії.

На мікрорівні Й. Шумпетером були визначені основні 3 типи інновацій у вигляді впровадження нової технології виробництва відомих продуктів, організації виробництва нових продуктів, відкриття нових ринків продуктів і ресурсів, а також організаційних нововведень. Роль головного творця нових комбінацій чинників виробництва відіграє підприємець. Під впливом перерахованих інновацій економічна система виводиться зі стану рівноваги, а на підприємця покладена функція її стабілізації [3].

Підприємець виступає головним організатором нових інституціональних угод, що зменшують невизначеність і створюють базу для пошуку компромісу в конфлікті інтересів. Міркування Й. Шумпетера відносяться до процесу створення приватних благ. Але багато інституціональних новацій, інститути і правила мають характер суспільних благ, яким властиві три властивості:

- невідбірковість: використання інституту однією людиною не зменшує ступеня його доступності для інших, що сприяє координації діяльності агентів;

- невиключеність: нікому не забороняється використовувати правило (інститут), навіть якщо він не брав участі в його створенні;

- невичерпність: використання інституту одним індивідом не зменшує корисного ефекту від використання цього інституту іншим індивідом, оскільки розповсюдження правила знижує невизначеність у взаємодіях агентів.

Таким чином, інституціональні новації можуть мати характер суспільного, приватного і корпоративного блага, що враховує архітектоніку Правил. Сучасні концепції інституціональних новацій зв'язують можливості держави реально змінювати формальні інститути з двома питаннями: 1) розподіл сил у суспільстві і на ринку, тобто розподіл вигод і втрат від очікуваної зміни, які можуть понести певні групи, що мають спеціальні інтереси; 2) величина витрат на здійснення необхідної колективної дії, яка може стати заборонено високою, незважаючи на значні потенційні вигоди.

Інституціональна теорія пропонує декілька типів зміни старих інститутів новими. Переважним вважається тип, що визначається залежністю від траєкторії попереднього розвитку і значною мірою відповідає еволюційному варіанту розвитку інститутів. У цьому випадку суспільство й економіка відтворюють соціокультурні інститути минулого, поступово вносячи в них зміни. Другий тип - не залежить від минулого й характеризується радикальною ломкою попередньої системи. Наприклад, заміна державної власності на приватну. Це відповідає ідеям імпорту або трансплантації інститутів. Ні той, ні інший варіант не гарантують у загальному випадку досягнення оптимальних, ефективних результатів. Одним із способів подолання цього може бути інституціональне проектування. Проте складність полягає в тому, що концепції ефективності, оптимальності неясно визначені, особливо для динамічної ситуації, коли інститути й інші умови постійно змінюються так, як це відбувається в Україні в останні два роки. Дослідження інституціональних новацій і пошук адекватного набору категоріальних інструментів для аналізу ефективності інститутів продовжується в межах інституціональної економічної теорії.

Висновки. 1. Формування національної інноваційної системи (як принципово нової форми економічної та фінансової взаємодії економічних агентів, задіяних в інноваційному процесі) – основний результат науково-технічного та інноваційного розвитку в ХХ ст. Ключовими позитивними наслідками функціонування національної інноваційної системи виступають: прискорення інноваційних процесів, подолання історично зумовленої ізольованості науки як самодостатньої сфери діяльності, перехід від лінійних методів створення інноваційної продукції (наукова ідея – розробка – виробництво – ринок) до нелінійних, мережевих регіональних систем генерування, дифузії та комерціалізації інновацій.

2. У площині найближчої перспективи для України є неминучим процес активного (генеруючого) типу інноваційного розвитку, що ґрунтується на продукуванні та залученні, реалізації на світових ринках власних інноваційних розробок імітаційного типу, що полягає у засвоєнні та адаптації іноземних нововведень, їх поступової інтеграції у власну інноваційну систему.

Література

1. Беккер Г. Человеческое поведение: экономический подход. – М.: ГУ ВШЭ, 2003. – 672с.
2. Ткаченко Т.П., Тульчинський Р.В. Розвиток інноваційного підприємництва в Україні // Економічний вісник НТУУ "КПІ". – 2010. – №7.
3. Стюарт Т. Интеллектуальный капитал. – М.: Поколение, 2007. – 368с.
4. Федулова Л.І., Шовкун І.А. Підходи до формування дієвої інноваційної стратегії України // Наука та інновації. 2009. – Т.5. № 3. – С. 5 – 15.

5. Ходжсон Дж. Социально-экономические последствия прогресса знаний и нарастание сложности // Вопросы экономики. – 2001. – №8. – С. 32 – 45.
6. Шкурупій О.В. Інтелектуальний капітал у трансформаційній економіці. – Полтава: РВВ ПУСКУ, 2008. – 268с.
7. Шпикуляк О.Г., Курило Л.І. Інтелектуальний та людський капітал як детермінанти інноваційності економіки: інституціональний аспект // інноваційна економіка. Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2011. - № 2, С. 3-8
8. Шумпетер Й. Теория экономического развития. М.: Прогресс, 1982.